

Торбас О. О.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
кримінального процесу Національного
університету «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання визначення початку та закінчення досудового розслідування. Автор аналізує факт повідомлення особі про підозру як початок відліку строків досудового розслідування та не погоджується з позицією, що досудове розслідування закінчується після надання матеріалів кримінального провадження для ознайомлення в порядку ст. 290 КПК України.

Ключові слова: строки досудового розслідування, закінчення досудового розслідування, відкриття матеріалів іншої сторони.

Статья посвящена изучению правового регулирования определения начала и окончания досудебного расследования. Автор анализирует факт уведомления лица о подозрении как начало отсчета сроков досудебного расследования и не соглашается с позицией, что досудебное расследование заканчивается после предоставления материалов уголовного производства для ознакомления в порядке ст. 290 УПК Украины.

Ключевые слова: строки досудебного расследования, окончание досудебного расследования, открытие материалов другой стороне.

Згідно зі ст. 2 КПК України, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження

була застосована належна правова процедура. При цьому варто підкреслити, що законодавець в якості завдання окремо виділяє необхідність охорони прав та законних інтересів усіх учасників кримінального провадження. Очевидно, що ця ж вимога стосується і стадії досудового розслідування.

Зважаючи на специфіку розслідування кримінальних правопорушень, законодавець на стадії досудового розслідування надає значно ширші повноваження стороні обвинувачення, ніж стороні захисту. Таким чином, основою гарантією реалізації прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є дотримання

уповноваженими органами досудового розслідування процесуальної форми. Лише неухильне додержання вимог закону при проведенні всіх процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень зможе повною мірою забезпечити виконання завдань, які покладаються на слідчого та прокурора чинним кримінальним процесуальним законодавством. У той же час для виконання зазначеної умови відповідні правові норми, які регулюють порядок здійснення досудового розслідування, повинні бути максимально повними та такими, що виключають можливість двоякого тлумачення. На жаль, далеко не всі норми чинного КПК відповідають вказаним вимогам. Пояснити це можна відносною новизною кримінального процесуального законодавства та тим обсягом радикальних нововведень, які були започатковані у КПК 2012 року. Крім того, специфіка кримінальної процесуальної діяльності та наявність значного обсягу повноважень у представників органів досудового розслідування щодо обмеження прав і законних інтересів учасників кримінального провадження вимагають від органу законодавчої влади оперативно вдосконалювати кримінальне процесуальне законодавство. І одним з таких інститутів, який потребує негайного вдосконалення, є інститут строків досудового розслідування.

Питаннями строків досудового розслідування займалися такі вчені, як Ю.П. Аленін, Н.Л. Боржецька, І.В. Гловюк, С.О. Ковальчук, Т.В. Корчева, Н.В. Неледва, Г.І. Сисоєнко, С.Б. Фомін, Д.В. Шилова, Д.В. Ягунов та ін. У той же час наукових праць, які присвячені встановленню моменту початку та закінчення досудового розслідування, достатньо мало.

Метою даної статті є виявлення прогалин КПК України в частині регулювання строків досудового розслідування та формування пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Згідно зі ст. 219 КПК України досудове розслідування повинно бути закінчене протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку та двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Відповідно, у випадку особливої та виняткової складності кримінального провадження ці строки можуть бути продовжені прокурором. Таким чином, КПК України пов'язує момент відліку строків досудового розслідування не з фактом внесення відомостей до ЄРДР, а з моментом повідомлення особі про підозру. Цим законодавець гарантує забезпечення оперативного досудового розслідування відносно конкретної особи та дозволяє слідчому відсортувати всі наявні у нього кримінальні провадження залежно від наявності чи відсутності в них підозрюваних. З іншого боку, КПК України чітко не встановлює момент щодо обов'язкового повідомлення особі про підозру. Тобто, слідчий, навіть маючи достатні докази для повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, не зобов'язаний цього робити, адже в такому випадку він сам себе обмежить у часі при подальшому проведенні досудового розслідування. Більше того, після здійснення цієї процедури у досудовому розслідуванні з'явиться такий суб'єкт, як підозрюваний, який має достатньо широке коло прав: заявляти клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, заявляти відводи, вимагати надання йому безоплатної правової допомоги тощо. З огляду на те, що у кримінальному процесі частими є випадки зловживання учасниками своїми правами, слідчий може спеціально затягувати із повідомленням особі про підозру. Таким чином, у більшості випадків момент повідомлення особі про підозру визначається не наявністю достатніх доказів, а необхідністю застосувати до особи запобіжні заходи (адже вони можуть бути застосовані лише до підозрюваного).

Крім того, КПК України, регламентуючи процедуру повідомлення особі про

підозру, чітко не встановив момент часу, після якого повідомлення про підозру повинно вважатися таким, що відбулося. Можна було б вважати, що повідомлення особі про підозру відбувається тоді, коли особа, якій повідомляють про підозру, ставить свій підпис, тим самим підтверджуючи факт свого ознайомлення з підозрою. Проте, ст. 42 КПК України зазначає, що підозрюваним також може бути особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено внаслідок невстановлення місцезнаходження такої особи. Отже, фактичне ознайомлення особи зі змістом підозри не може вважатися точним початком відліку строків досудового розслідування. Проте, якщо в даному випадку застосувати аналогію закону, то на прикладі процедури початку досудового розслідування, яка регулюється ст. 214 КПК України, можна зробити висновок і про момент повідомлення особі про підозру. Так, у пункті 2.1. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань зазначено, що відомості про час і дату повідомлення про підозру, дату та час складання повідомлення про підозру вносяться до ЄРДР невідкладно [1]. З огляду на положення ст. 42 КПК України та Глави 24–1 КПК України можна зробити висновок, що будь-яка підозра повинна бути складена (процесуально оформлена), але не будь-яка підозра в подальшому буде вручена. Тому існує сенс вважати початком відліку строків досудового розслідування момент внесення відомостей до ЄРДР про дату складання підозри (тим більше, що внесення такого роду відомостей до ЄРДР є невідкладним).

У той же час наразі в Україні існує достатньо цікава практика щодо визначення строків досудового розслідування незалежно від факту повідомлення особі про підозру. Статтею 28 КПК України передбачено, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні стро-

ки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальної дії та прийняття процесуального рішення. Також у КПК України зазначається, що проведення досудового розслідування в розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (у частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції).

Вимога щодо дотримання принципу розумних строків досудового розслідування стосується насамперед тих проваджень, в яких жодній особі не повідомлено про підозру. Так як ст. 219 КПК України вказує на часові обмеження досудового розслідування тільки після повідомлення особі про підозру, до цього єдиним орієнтиром для слідчого є вказаний принцип. У статті 308 КПК України навіть закріплено процесуальну гарантію виконання слідчим принципу розумних строків досудового розслідування. Так, підозрюваний, обвинувачений або потерпілий мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання слідчим, прокурором розумних строків. Н. В. Неледза зазначає, що ст. 308 КПК України не передбачає можливості оскаржувати недотримання розумних строків суддею [2, с. 241]. Проте з цим погоджуються не всі.

Частиною першою ст. 114 КПК України передбачено, що для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого КПК України, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження. Своєю чергою, А. Іванець зазначає, що до слідчого судді може звернутися будь-який суб'єкт, який має відношення для кримінального провадження, з клопотанням про встановлення строку досудового розслідування [3]. І навіть не зважаючи на те, що в більшості випадків особі буде відмовлено у клопотанні [4], існує і позитивна судова практика з приводу вирішення

даного питання. Так, слідчий суддя Бориспільського міськрайонного суду Київської області при розгляді аналогічного клопотання дійшов висновку про можливість встановлення розумного строку для проведення процесуальних дій, необхідних і достатніх для закінчення досудового розслідування в рамках кримінального провадження (в якому жодній особі не було повідомлено про підозру). Відповідною ухвалою слідчий суддя встановив строк проведення досудового розслідування в 3 місяці, який починав обраховуватись з моменту ухвалення судового рішення [5]. Схожого висновку про підслідність такого роду скарг слідчому судді доходить також Д.В. Ягунов [6, с. 341].

Повертаючись до питання законодавчого встановлення строків досудового розслідування, можна дійти висновку, що проблема визначення чіткого моменту початку відліку таких строків не є надто критичною, адже в будь-якому випадку в ст. 219 КПК України законодавчо встановлено юридичний факт, з яким пов'язано відлік строків. Діаметрально протилежною є ситуація з визначенням моменту закінчення досудового розслідування. Відповідної вказівки в ст. 219 КПК України на момент закінчення досудового розслідування немає. Не мають її й інші норми чинного кримінального процесуального законодавства. Через це серед науковців досі точаться суперечки щодо моменту закінчення обрахування строків досудового розслідування. Основним «полем бою» в даному випадку є ст. 290 КПК України.

Так, згідно з частиною першою ст. 290 КПК України, прокурор або слідчий за його дорученням, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбача-

ється застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. В даному правовому положенні уваги вимагає формулювання «завершення досудового розслідування». Тобто законодавець підкреслює, що при відкритті матеріалів іншої стороні досудове розслідування повинно вважатися завершеним, а з ним має завершуватися і вплив строків досудового розслідування. Відповідно, після закінчення досудового розслідування проведення будь-яких процесуальних дій забороняється, а у задоволенні скарг до слідчого судді повинно бути відмовлено. Саме такою позицією наразі керуються слідчі судді при розгляді скарг у порядку ст. 303 КПК України [7–9]. Проте такий висновок не можна вважати остаточним.

Згідно з пунктом 5 частини першої ст. 3 КПК України досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. У частині другій ст. 283 КПК України зазначено, що прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру закрити кримінальне провадження або скласти та направити до суду обвинувальний акт, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Таким чином, законодавець у жодній іншій статті КПК України (крім ст. 290 КПК України) не пов'язує закінчення досудового розслідування із початком ознайомлення учасників кримінального провадження з відповідними матеріалами. Більше того, чинне кримінальне процесуальне

законодавство окремо наголошує, що досудове розслідування вважається закінченим лише після винесення підсумкових рішень і направлення їх до суду. А тому висновок про те, що досудове розслідування завершується саме при відкритті матеріалів іншій стороні є, як мінімум, передчасним.

Відповідь на це питання можна було б елементарно дати в тому випадку, якби законодавець чітко зазначив, що строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування включається в загальний строк досудового розслідування. Проте такої вказівки в КПК України немає (на відміну від КПК 1960 року, де це впливало з частини першої ст. 120 КПК України). Відсутня в даному випадку і єдність позицій науковців: одні вчені вважають, що строк ознайомлення з матеріалами включається до загального строку досудового розслідування [10, с. 210], інші – що ні [11, с. 24; 12]. У даному випадку можна лише викласти власну позицію та зазначити, що в строк досудового розслідування варто включити строк ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, адже це надало б можливість учасникам кримінального провадження заявляти клопотання про проведення, наприклад, додаткових слідчих (розшукових) дій, що допомогло б підвищити повноту досудового розслідування. Більше того, така практика проіснувала понад 50 років (з моменту введення в дію КПК 1960 року), і зарекомендувала вона себе далеко не з негативного боку.

Цікаву позицію щодо об'єднання положень ст.ст. 3, 283 та 290 КПК України в частині закінчення досудового розслідування запропонував Г. І. Сисоєнко. Науковець зазначив, що в даному випадку кримінальне процесуальне законодавство оперує різними термінами: «завершення» та «закінчення». Так, завершення досудового розслідування пов'язане з моментом надання всім зацікавленим учасникам кримінального провадження доступу до матеріалів досудового роз-

слідування, можливістю робити копії або відображення матеріалів, подавати докази, заявляти клопотання про проведення процесуальних дій тощо. Закінчення, своєю чергою, є наступним після завершення етапом стадії досудового розслідування, оскільки сторони вже ознайомилися з матеріалами кримінального провадження, надали докази, заявили клопотання тощо, а зібрані докази повинні спонукати слідчого, прокурора прийняти остаточне рішення про закінчення досудового розслідування та ознайомлення зацікавлених учасників кримінального провадження з цим рішенням [13, с. 149]. Такий висновок пояснює можливість існування і завершення, і закінчення досудового розслідування, проте не може цілком узгоджуватися з іншими нормами КПК України. Чинне кримінальне процесуальне законодавство не виділяє етапи досудового розслідування, а тому досудове розслідування повинно вважатися неподільним. Відповідно, уповноважені особи на цій стадії можуть реалізувати свої повноваження в будь-який момент досудового розслідування незалежно від факту відкриття матеріалів іншій стороні. Крім того, «завершення» та «закінчення» є надто синонімічними поняттями, і відсутність нормативно закріплених ознак, за якими їх можна було б розмежовувати, фактично забороняє їх окреме використання.

На підтримку позиції про те, що «завершення досудового розслідування», про яке йде мова в ст. 290 КПК України, не можна вважати кінцем досудового розслідування, варто навести ще декілька аргументів. Так, згідно з частиною 11 ст. 290 КПК України, сторони кримінального провадження зобов'язані здійснювати відкриття одне одній додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду. У пункті 10 частини першої ст. 3 КПК України законодавець вказує, що кримінальне провадження складається з двох стадій – досудового розслідування та судового провадження. Відповідно, формулювання «до судо-

вого розгляду» повинно вказувати саме на стадію досудового розслідування. Отже, законодавець сам вказав на можливість отримання нових доказів після відкриття матеріалів іншій стороні. Такі докази можуть бути отримані як під час самого ознайомлення з матеріалами досудового розслідування [14, с. 194], так і після нього. Стаття 93 КПК України вказує на виключно процесуальний порядок отримання доказів у кримінальному провадженні. Таким чином, КПК України опосередковано вказує на можливість проведення додаткових процесуальних дій вже після відкриття матеріалів іншій стороні.

Крім того, слово «завершення» вказує на певний процес, а не на одиничну дію. Тобто, завершення досудового розслідування може тривати значний проміжок часу, протягом якого слідчий надає матеріали досудового розслідування для ознайомлення та складає обвинувальний акт. Читач може дійти висновку, що даний аргумент є надто слабким, проте аналогічне положення КПК 1960 року взагалі зазначало, що при ознайомленні потерпілого з матеріалами справи слідчий визнавав досудове слідство закінче-

ним, тим самим ніби забороняючи проведення будь-яких інших процесуальних дій. У той же час попередній КПК прямо дозволяв заявляти клопотання про доповнення слідства.

Усе описане дає змогу вести мову про наявність правової невизначеності при встановленні чіткого моменту початку досудового розслідування. Одним із шляхів вирішення даної прогалини є вдосконалення ст. 219 КПК України, в якій варто зазначити, що досудове розслідування повинно тривати не більше двох місяців з дня повідомлення особі про підозру до моменту внесення прокурором відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про закінчення досудового розслідування [15, с. 60]. Очевидно, що така пропозиція іде у супереччя наявній правовій практиці, але це ще не вказує на її очевидну помилковість. Адже така зміна дозволить заявляти різного роду клопотання про доповнення досудового розслідування, що позитивно вплине на його повноту. А повнота досудового розслідування, як вже зазначалося, є одним із основних завдань кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=110522.
2. Неледва Н.В. «Розумність строків» як нове поняття в КПК України / Н.В. Неледва // Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 5. – С. 240–242.
3. Іванец А. По воле срока [Електронний ресурс] / А. Іванец. – Режим доступу: <http://pravo.ua/article.php?id=100111493>.
4. Поліщук В. Щодо встановлення слідчим суддею строку для проведення процесуальних дій, необхідних та достатніх для закінчення досудового розслідування [Електронний ресурс] / В. Поліщук. – Режим доступу: <http://radako.com.ua/news/shchodo-vstanovlennya-slidchim-suddeyu-stroku-dlya-provedennya-procesualnih-diy-neobhidnih-ta>.
5. Ухвала Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 25 черв. 2015 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45617310>.
6. Ягунов Д.В. Дотримання розумних строків на стадії досудового розслідування та захист прав потерпілого: окремі проблеми чинного кримінального процесуального законодавства та шляхи їх вирішення / Д.В. Ягунов // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 53. – С. 332–341.
7. Ухвала слідчого судді Луцького міськрайонного суду Волинської області від 08 груд. 2015 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54158280>.
8. Ухвала слідчого судді Пустомитівського районного суду Львівської області від 13 лип. 2016 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/60010955>.
9. Ухвала слідчого судді Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 15 трав. 2015 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52408174>.

10. Корчева Т.В. До питання про встановлення строку для ознайомлення сторін із матеріалами кримінального провадження при закінчення досудового розслідування / Т.В. Корчева // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 3. – С. 209–212.
11. Фомін С.Б. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження: чи вирішить новий процесуальний інститут старі проблеми / С.Б. Фомін // Адвокат. – 2012. – № 7. – С. 21–25.
12. Пономаренко Д. Місце відкриття матеріалів кримінального провадження [Електронний ресурс] / Д. Пономаренко. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/ponomarenko/article/19625.aspx>.
13. Сисоєнко Г.І. Закінчення досудового розслідування / Г.І. Сисоєнко // Вісн. Акад. адвокатури України. – 2015. – Т. 12. – № 2 (33). – С. 145–153.
14. Ковальчук С.О. Процесуальний порядок відкриття матеріалів кримінального провадження / С.О. Ковальчук // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 2. – С. 190–195.
15. Торбас О.О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України: монографія / О.О. Торбас. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2015. – 168 с.

Torbас O. Preliminary investigation deadlines.

According to the Criminal Procedure Code of Ukraine main objectives of the criminal proceedings is to protect individuals, society and the state from criminal offenses, the protection of rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings, as well as the insurance of quick, comprehensive and impartial investigation and trial in order that everyone who committed a criminal offence were prosecuted in proportion to his guilt, no one innocent were accused or convicted, and no one were subjected to ungrounded procedural compulsion and that an appropriate legal procedure applied to each party to criminal proceedings. It must be emphasized that the legislature as a separate problem highlights the need to protect rights and interests of all participants in criminal proceedings. It is obvious that the same requirement applies to pre-trial investigation. Due to the specificity of an investigation of criminal offenses, the legislator provides much broader powers to the prosecution than the defense. Thus, the basis of a guarantee of the rights, freedoms and legitimate interests in criminal proceedings is to follow the procedural form of pre-trial investigation. Only strict observance of the law during the investigation of criminal offenses will fully ensure that all tasks of criminal proceedings will be fulfilled. But to perform such observance the law by itself must be clear and explicit. Unfortunately, the Criminal Procedure Code of Ukraine doesn't fulfilled such requirements. This can be explained by relative novelty of the criminal procedure law and some radical innovations that were introduced in 2012. However, the specifics of the criminal procedural activities require the improvement of criminal procedural law. And one of these institutions, which needs immediate improvement is the institution of preliminary investigation deadlines.

Key words: preliminary investigation deadlines, ending of pre-trial investigation, disclosing materials to the other party.

Стаття надійшла до редакції журналу 22.09.2016 р.